

Prof. dr. sc. Stjepan Sršan

POMOR HUSARSKIH KONJA U SLAVONIJI I SRIJEMU POČETKOM 19. STOLJEĆA

Nakon oslobođenja Slavonije i Srijema od turske vlasti, krajem 17. stoljeća, austrijska se vojska zadržala u tim područjima zbog obrane granica, mira u zemlji, kao i zbog sigurnosti stanovništva. Uz pogranični je pojas formirana Vojna krajina, gdje je civilno stanovništvo služilo kao stalna vojska, dobivši zemlju kao vojno leno, dok se u ostalim dijelovima Slavonije i Srijema stacionirao određeni broj pješadije, konjanika, topništva i drugih rodova vojske. Dok su časnici i vojnici – stanovnici primali u Vojnoj krajini državnu plaću ili dobili zemlju za koju nisu plaćali poreze i druge namete, dotle su na civilnom području vojsku uzdržavale županije, odnosno tamošnje stanovništvo. Bilo je određeno da se prema broju gazdinstava ili točnije prema veličini selišta plaća za vojsku u novcu i naravi. Novac se zvao *contributio* (vojni porez), a u naravi su seljaci bili dužni svake godine davati određenu količinu sijena, zobi, slame, ponekad kruha i konačište za vojsku i konje. O tome je vodila brigu županija preko svojih okružnih sudaca, a oni su davali zaduženja seoskim knezovima, koji su trebali preko godine skupiti određene kontingente novca i hrane za vojsku i konje. Skoro do sredine 18. stoljeća, a negdje i kasnije, vojska je bila na stanu kod stanovništva, no već od sredine 18. stoljeća grade se vojarnje u većim i značajnijim mjestima, tako da je krajem 18. stoljeća svaki grad imao vojarnu koju je podigla županija. U nedostatku vojarnje županija je i dalje raspoređivala u dogovoru s vojskom pojedine vojne odjele na zdravija i bolja mjesta po Slavoniji i Srijemu, te se redovito brinula o smještaju i prehrani. Pojedine veće vojne formacije (pukovnije, brigade, satnije) boravile bi po desetak godina na svojem stacionaru, da bi potom bile zamijenjene drugima iz nekog drugog dijela austrijske monarhije i ugarsko-hrvatskog kraljevstva.¹

Odnos je domaćeg stanovništva prema stranoj vojsci i obvezama općenito bio služben, pa čak ponekad i napet. Velikim dijelom tome su bili

---

¹ Ive Mažuran, *Izviješće Caraffine komisije o uređenju Slavonije*, Osijek 1989.; Isti: *Najstariji zapisnik općine Osijek - Tvrđa*, Osijek 1965.

krivi sami vojni zapovjednici koji su u početku od stanovništva rekvirivali sve što im je trebalo, tako da su se ponekad cijela sela sklonila u šume pred komisijama za rekviziciju. No, sređivanjem uprave u Slavoniji i Srijemu, a naročito uređenjem Vojne krajine i uspostavom triju slavonsko-srijemskih županija 1745. godine, obveze stanovništva prema vojsci su regulirane preko županija.² Unatoč tome, stanovnici su teško primali vojne obveze i podavanja, no ni vojska nije imala milosti prema domaćem stanovništvu. Česte poplave, nerodice i druge elementarne nepogode lišavale su seljaka ljetina, no vojska je morala dobiti svoje, imao seljak za sebe što ili ne. Razumljivo je bilo određeno odstojanje seljaka prema vojsci, kao i sve veća svijest domaćeg stanovništva o ulozi strane vojske u Slavoniji i Srijemu. Stoga je već krajem 18., a naročito početkom 19. stoljeća, dolazilo do određenih nacionalnih negodovanja i buna protiv strane vojske, isto onako kao što je ranije bilo buna i negodovanja zbog obveza.³ Kroz 18. i 19. stoljeće izredale su se mnoge pukovnije na tlu Slavonije i Srijema, a sve ih je prehranjivao i uzdržavao naš domaći hrvatski čovjek. Tako je Austrija uvijek imala na raspolaganju određeni broj spremnih vojnih jedinica za svoje potrebe i održanje vlasti. Na jednom ćemo primjeru pokazati stanje i odnos domaćeg stanovništva u Slavoniji i Srijemu prema stranoj vojsci. Naime, bio je to slučaj pomora konja husarske pukovnije princa Lichtensteina koja je boravila u Slavoniji i Srijemu od 1817. godine. Da duže ne navodimo opće događaje, dajemo u osnovnim crtama istragu poduzetu zbog pomora konja koju je vodio kraljevski povjerenik Antun Kajdači zajedno s vojnim vlastima i predstavnicima županije u ljetu 1829. godine.

Pod predsjedanjem Antuna Kajdačija, savjetnika Ugarskog kraljevskog namjesničkog vijeća i kraljevskog izaslanika, održana je 8. kolovoza 1829. godine u Osijeku sjednica u prisutnosti predstavnika vojske generala i brigadira baruna a Callota, zatim glavnog zapovjednika husarske pukovnije princa Lichtensteina, grofa Belrupta, potom građevinskog upravitelja Mihajlovića, pukovnika Mrazovića i Mesaroša te namjesnika Slavva i Melczera, a od predstavnika virovitičke županije podžupana Ivana Delimanića, prisjednika sudbenog stola županije Adama Reiznera, županijskog suca Ivana Jurkovića te gradskog suca Osijeka Josipa Krmpotića, prisjednika Franje Ivanošića i mjernika Franje Jagodića.⁴

Kraljevski je izaslanik prvo ukratko izložio cilj dolaska, a to su tužbe

---

² Franjo Vaniček, *Specialgeschichte der Militärgrenze*, I-IV, Beč 1875.

Ferdo Moačanin, *Vojna krajina do kantonskog uređenja*, Vojna krajina, Zagreb 1984.

³ J. Bösendorfer, *Agrarni odnosi u Slavoniji*, Zagreb 1950.

⁴ Arhiv Hrvatske u Zagrebu, *Virovitička županija* (mnogo spisa o razmještanju vojske, gradnji staja i kasarni, snabdijevanju vojske, problemima i pritužbama, istragama i slično).

husarske pukovnije princa Lichtensteina koja je boravila u Slavoniji i Srijemu.⁵ Tužbe su se odnosile na mnoge slabosti koje su se javljale kod snabdijevanja i opskrbe konja te pukovnije, lošeg smještaja i hrane, tako da je unatrag 12 godina, tj. od 1817. do 1829., uginulo 1900 konja, te da se nakon istrage na licu mjesta trebaju poduzeti odgovarajuće mjere. Naveo je da su prema mišljenju vrhovnog vojnog zapovjedništva u Slavoniji, koje je upućeno kraljevskom Ugarskom namjesničkom vijeću, velikim dijelom krive lokalne prilike, ali i:

- a) loša ishrana, naročito sijeno
- b) veoma loše štale za konje, osim malog broja vojarni.

Navedeno je da su te štale vlažne, niske, loše pokrivena, nemaju kanala i čišćenja, pa se gnojnica isparava, što utječe na oči i dišne organe konja, tako da su mnogi konji oboljeli od astme.

- c) to što su kod štala seljaka koje su pod ugovorom još veći nedostaci, jer nema ni zračenja, pa je dolazak svježeg zraka nemoguć.

Izaslanik je tražio da se na licu mjesta pregledaju štale, položaj, voda, način snabdijevanja vojske i konja, skladišta i slično.

Izvještaj pukovnije Lichtenstein dostavljen 1828. godine Vrhovnom vojnom zapovjedništvu Slavonije govori o načinu snabdijevanja vojske preko županija. General Callot je naveo da seljaci donose porcije sijena i slame, zobi i ječma k seoskom sucu, a odatle se svakih 5 ili 10 dana daje vojsci. Slično se skupljala zob i primala u seoske magazine odakle se svakih 5 dana izdavala vojsci. No, sijeno i slama su se davali vojsci onako kako su ih dovozili seljaci. Kod toga se često događalo da je vojska od sredine kolovoza do kraja listopada imala dobro sijeno, ali od studenog sve do iduće sjenokoše je uvijek loše, a u lipnju i srpnju čak neupotrebljivo. Seljak je morao dati sijeno, pa ga je često uzimao iz močvara, čak i trulo, te pokvareno, miješajući ga s dobrim, te ga je vojska morala baciti, jer ga konji ne jedu, a kad su gladni i neishranjeni lako navuku razne bolesti. Zato je predložio da se podignu veći magazini za spremanje krme, izgrađeni od čvrstog materijala, koji bi mogli odoljeti požarima. Rečeno je da će ubuduće biti korisno da se sijeno i ostala krma skuplja od seljaka odmah poslije sjenokoše ili žetve uz nadzor i dobro skladištenje, a potom da se izdaje vojsci u obrocima. Tako bi se mogao uštedjeti i višak za ona mjesta gdje je sijeno loše zbog vremenskih neprilika, ili pak gdje su izgorjeli magazini.

Kraljev je izaslanik odredio da će 10. kolovoza izvršiti komisijski pregled u Virovitičkoj, Požeškoj i Srijemskoj županiji.

Na temelju nalaza komisije, uz predstavnike državnih, vojnih, županijskih i mjesnih vlasti, utvrđeno je slijedeće stanje:

---

⁵ Županijski arhiv u Pečuhu, *Popis husara u Slavoniji 1829.*, bb.

1. U **Osijeku** se nalazi pola čete (kohorte) s prvim zapovjednikom konjice i potpukovnikom pukovnije.⁶ Grad je smješten u ravnici na obali Drave. Skoro svaka kuća ima bunar i dovoljno dobre vode. Staje su, poput onih u vojarni, od kojih jedna prima 17, a druga 9 konja, načinjene od čvrstog materijala i u dobrom su stanju. No, staje građana u kojima sada borave pukovnijski konji su drvene, a dijelom i od pruća, omazane blatom, a dijelom iz zemlje, visoke od 6 do 9 stopa,⁷ široke 8 do 10 stopa i duge 9 do 15 stopa. Staje su bile obilježene rednim brojevima do 25, od kojih je 7 bilo dosta dobrih, dok su ostale loše. Tom je prilikom konstatirano da u Osijeku nema manjka prikladnih staja, ali budući da su svi članovi gradskog zastupstva i svi gradski službenici bili oslobođeni od tereta ukonačivanja vojske i konja, dok su ga imućniji građani izbjegavali, taj je teret padao samo na siromašnije građane, pa se pola krila (ale) vojnog odreda morao smjestiti u podgrađe (Novi grad). Da se oslobode primanja konja, stanovnici su prenamijenili staje u druge svrhe, a dijelom su ih onesposobili da izbjegnu tu obvezu. Zato je kraljevski izaslanik spomenuo gradskom sucu Osijeka da treba taj teret ravnomjerno rasporediti na sve građane.

U magazinu postoji spremljeno sijeno za mjesec dana, i ono je dobro, kao i zob. Vojni predstavnici su izjavili da s te strane nemaju pritužbi, što se moglo vidjeti i po dobrom izgledu konja.

2. U **Josipovcu** je 1828. godine, u proljeće smješteno pola krila (25) konjanika. Tu su staje podigli njemački doseljenici, po njemačkom običaju, iz tvrde cigle ili prijesne zemlje visoke 6-8 stopa, široke 9-10 stopa, a duge od 14 do 17 stopa. No, tu treba popraviti podove, vrata su premala, prozori bi trebali biti veći zbog strujanja zraka i svjetla, nemaju kanale za otjecanje gnojnice, iako na dnu zida postoji otvor za otjecanje. Staje su dosta suhe. Ujedno se u mjestu nalazi županijsko (seosko) spremište za sijeno i zob. Staro sijeno imaju sve do 20. kolovoza. Vojnici nisu imali pritužbi obzirom na snabdijevanje, a i konji su bili dobri.

3. **Petrijevci** su veliko i prostrano mjesto gdje je smješteno pola krila husara s drugim zapovjednikom.

Staje vlastelinskih činovnika, podignute na državni trošak, su dobre, a seljačke, kojih ima 109, podignute su prema domaćem običaju od greda

---

⁶ Militär-Geographie Oesterreich, Frankfurt am Main 1867., str. 22.

Husarska pukovnija imala je krajem 18. i početkom 19. st. šest eskadrona, svaki s dvije kompanije (umjesto eskadrona navode se divizije), a u eskadronu su bile kao manje formacije krila (ale). Cijela pukovnija je obično brojala 1200 konja u miru, a u ratu je došao i jedan rezervni eskadron. Tada je Austrija imala oko 10 husarskih pukovnja. Osim husara postojale su još konjaničke pukovnije kirasiri (teški konjanici), zatim ulani i dragoni kao laki konjanici.

⁷ Jedna stopa iznosi oko 32 cm.

postavljenih u obliku paralelograma, s drvenim vratima i krovom, dok su zidovi načinjeni iz šibljeg pletera, omazani blatom, bez prozora, ali s većim otvorima kroz koje struji zrak. Pod je do visine grede na kojoj se nalaze stupovi, pa u međuprostoru može teći gnojnica. Staje su suhe. Dimenzije su staje: visina od 6 do 8 stopa, širina od 8 do 10 stopa, a dužina od 9 do 12 stopa. Budući da je to veće mjesto, mijenjaju se staje za prihvat konja svaka 2 mjeseca, tako da svaki stanovnik proporcionalno sudjeluje u tom teretu ukonačivanja vojske. Konji su dobri. Podsudac je objasnio komisiji da je pola čete koja sada boravi u Petrijevcima i Josipovcu ranije bila u valpovačkoj vojarni, koja je bila podignuta velikim izdacima županije. No, kako je vojarna 7. listopada 1821. godine potpuno izgorjela, tako je vojska tu smještena.

U Petrijevcima se nalazi županijsko spremište za mjesečnu zalihu krme odlične kvalitete. Vojska koristi staro sijeno sve do 20. kolovoza, te i sama izjavljuje da nema nikakvih poteškoća s opskrbom.

4. **Valpovo**, gdje se vide ostaci ruševne vojarnje za pola čete, koja je bila podignuta iz čvrstog materijala, pokazuje koliki je trud Virovitička županija uložila u smještaj vojske. No, to je uništila zla ruka, kako se kaže u izvješću, na štetu svih seljaka.

Taj grad ima magazin za spremanje hrane prema razrezu. Ima dobro sijeno, a zob dolazi u spremište poslije žetve.

5. **Dalj** je značajan grad s preko 500 kuća, smješten u ravnici kraj Dunava, zdravo mjesto s dovoljno zdrave vode. Bolji seljaci imaju dakako bolje staje, te je u gradu smješteno pola čete s drugim zapovjednikom. Staje vlastelinskih službenika su dobre, dok je reviziju seljačkih staja poduzeo županijski sudac Ivan Jurković, te ustvrdio da ima 149 upotrebljivih staja. No, primijećeno je da su zidovi od naboja, a samo neki iz tvrde opeke. Visina se staje kreće od 6 do 9,5 stopa, širina od 9 do 10 stopa, a neke čak i 20 stopa, dužina od 10 do 13 stopa. Mnoge staje imaju otvore za zrak, a gdje nema takvih, opomenuti su seljaci da ih načine kao i da vrata budu šira i veća, dok pod treba popraviti. Inače staje su suhe. I tu se mijenjalo ukonačivanje, kao u Petrijevcima. Konji dobro izgledaju. Postoji županijski i općinski magazin za krmu. Ni tu nema pritužbi u vezi snabdijevanja vojske.

6. **Đakovo** je smješteno na lijepoj uzvisini, sjedište biskupa i kaptola, te ima zdravu vodu u dovoljnim količinama. Na kraju grada podignute su vojarnje koje mogu primiti cijelu četvu (kohortu). No, one su prvo izgorjele 7. listopada 1806., potom su obnovljene, te su opet izgorjele 18. listopada 1812. godine uslijed podmetnutog požara. Ipak je županija ponovno podigla vojarnje za konje iz čvrstog materijala prema građevinskim zahtjevima, visoke 11 stopa, s velikim vratima i prozorima, koji u zimi imaju staklo, dok u ljeti krila od dasaka. Tu postoje ispod poda ozidani kanali u dužini staje

koji odvođe gnojnicu u ozidane jame. U dvorištu postoje 3 ozidana bunara koji daju zdravu vodu, a u slučaju da u njima ponestane vode, izgrađen je četvrti bunar udaljen oko 50 hvati koji daje dovoljno zdrave vode. U slučaju da se znatno poveća broj vojske, može se smjestiti još 1,5 krilo, a pola krila u ravnici, gdje se namjerava podići sobe za vojnike 1,5 krila.⁸

Na tavanu staja nalazi se spremište gdje se stavljaju naturalije. No, i sam grad ima svoj magazin za krmu, gdje se već nalazi odlično sijeno za cijelu godinu, dok se zob uvozi nakon žetve u magazin. Konji su dobri i vojska nema pritužbi na opskrbu.

7. **Gorjani** se nalaze na maloj uzvisini. Mjesto je zdravo, a marljivi stanovnici imaju veća gospodarstva i zgrade nego inače. Tu boravi pola onog krila koje se ne može smjestiti u Đakovu. Kotarski je sudac Đuro Spies dao popis staja iz kojeg se vidi da u Gorjanima ima 76 prikladnih staja. One su uglavnom iz drveta, s dvojim vratima, većim otvorom na zidu za zrak, pod je podignut iznad zemlje jednu stopu te propušta gnojnicu ispod greda, pa su suhe i zdrave. Budući da to mjesto ranije nije određeno za vojsku, zato nema magazina, već se snabdijeva iz Đakova. No, postoji općinski magazin u koji stanovnici spremaju dobro sijeno. Konji i tu dobro izgledaju, a vojska nije nikada oskudijevala u čemu.

8. Grad **Našice** je smješten na uzvisini. Postoje općinski bunari u svakoj ulici, a imaju ih i mnogi stanovnici u svojim dvorištima, no ljeti se zna dogoditi da mnogi presuše, te vojnici moraju donositi vodu iz nešto udaljenijih mjesta. Na padini grada podigla je županija vojarnu za pola čete, no nju su pokušali u lipnju 1826. godine zapaliti, ali je budnošću namjesnika Illešija vatra na vrijeme otkrivena, a požar spriječen. No, opet je podmetnut požar kad su je popravljali i kad je već bila pokrivena 8. studenog 1827. godine, te su izgorjele sve staje, dok su sobe za ljude spašene. Od tada tu stanuje samo prvi zapovjednik konjice s ostalim časnicima, dok je pola čete smješteno na čistini kod samog grada.

U gradu je popisano 52 staja izgrađenih po domaćem načinu. Dijelom su u dobrom stanju, a neke dijelom treba popraviti. Tom je prilikom podžupan izjavio da županija kani obnoviti izgorjele vojarnu te je već dostavila plan, projekt i troškovnik na odobrenje Kraljevskom ugarskom vijeću, ali rješenje još nije stiglo. No budući da su požari namjerno podmetnuti, a istraga je u tijeku, staje se neće popravljati dok se postupak ne riješi i dok ne stigne rješenje Kraljevskog vijeća.

Županijski je magazin pun dobrog sijena i zobi za potrebe jednog mjeseca, a i grad ima svoj magazin. Vojska nema primjedbi ni kod načina primanja, ni kod količine, a ni kod kvalitete opskrbe.

---

⁸ Jedan hvat iznosi oko 1,9 metara.

9. **Terezovac (Suhopolje)** nalazi se u dosta prostranom i zdravom području gdje je smješteno pola krila vojske s drugim zapovjednikom.

Kotarski podsudac Franjo Delimanić je dao popis staja za to mjesto, kao i za sela Gradinu, te Borovu. Terezovac broji 53 staje za vojne konje, izgrađene od drveta, uzdignute malo iznad zemlje, s otvorima za zrak, suhe te uobičajenih dimenzija kao i u drugim selima. Vojska nema primjedbi na opskrbu krmom. Općina ima svoj magazin kojeg napuni nakon kosidbe ili žetve krmom za cijelu godinu.

10. **Gradina** je smještena na uzvisini te ima dobru vodu. Tu je za vrijeme ljeta smješteno pola krila konjice. Mjesto ima 24 staje za vojsku poput onih u Gorjanima i skoro su sve u dobrom stanju. Snabdijevanje se vrši iz Terezovca, ali općina ima svoj magazin koji je pun dobrog sijena. Konji su dobri.

11. **Borova** se nalazi u podnožju brda. Kraj je zdrav te ima dovoljno vode. Tu se nalazi polovica krila vojske koja ljeti boravi u Gradini, a tu zimi, no sad je prazna. Prema popisu ima 39 staja gdje se mogu smjestiti konji, podignute kao u Gorjanima. Podžupan je primijetio, da nisu izgorjele kasarne u Orahovici 1. siječnja 1807., te u Voćinu 18. lipnja 1812. godine od bezbožne ruke, ne bi sad ovdje morala boraviti vojska.

12. **Virovitica** je prostran grad u ravnici, ali zdrav. Tu je podignuta vojarna koja sad ima pola čete vojske s odnosnim časnicima. No, 1. svibnja 1825. godine staje su izgorjele od podmetnutog požara, ali je vojarna obnovljena troškom županije i stanovnika. Staje vojarne izgrađene su prema građevinskim normama do 10 stopa visine, s dovoljno vrata i prozora (u zimi sa staklima), kanalima ispod poda i ozidanim jamama izvan staje za prihvata gnojnice. Bunari u dvorištu vojarne daju dovoljno zdrave vode.

Na tavanu staja nalazi se županijski magazin s dobrim sijenom i zobi, ali i grad ima svoj magazin koji je pun za potrebe vojske. Konji su dobri i zdravi.

Tako je završen pregled stacioniranih husara pukovnije princa Lichtensteina u Virovitičkoj županiji, gdje je bilo oko 500 konjanika.

Na prigovore vojske da županija daje konjima lošu hranu, neredovito ih snabdijeva i da se na vojne pritužbe županija nije oglasila, odgovorila je županija da od 1816. godine, otkada boravi ta pukovnija u ovim krajevima, nije bilo pritužbi od strane vojske ni zapovjednika, kako je to navela Vrhovna komanda u svom izvještaju od 10. srpnja 1828. godine visokom Kraljevskom vijeću. Tim više, županija je od 1817. godine uvela sistematsko snabdijevanje te pukovnije. Okružni suci skupe odmah nakon sjenokoše i žetve dobro i kvalitetno sijeno i drugu hranu za vojsku te je sprema u magazine. Iz tih općinskih spremišta se svakog mjeseca izdaje hrana za vojsku u vojne ili

županijske magazine, a gdje ih nema tad se hrana izdaje svake sedmice. Istina, 1827. i 1828. godine su bile velike poplave, pa je sijeno bilo nešto lošije. No, županija je tada dala vojsci najbolje sijeno i zob koje je imala pa je i tako nastojala udovoljiti svojoj obvezi.

Haranje bolesti i pomor konja koji je prisutan već duže vrijeme kod pukovnije Lichtenstein, ne može se nikako dovesti u vezu sa snabdijevanjem županije, jer su se sve vojske u Slavoniji prije te pukovnije, svi vlastelinski i činovnički konji, te seljački, hranili i jeli ono što rodi na zemlji, pa se nisu javljale smrtnosti konja. Razlog pomoru treba tražiti što su konji te pukovnije došli sa sjevernih područja, pa je znatna razlika u klimi. Vojnik izvan vojarne želi dobro hraniti svoga konja, te mu često daje previše hrane, a k tome su i seljaci darežljivi, pa se zbog toga kod konja javlja astma (Dampf).

A da ni staje nisu krive za pomor konja, županija navodi: da je ona od svog uspostavljanja 1745. godine redovito izvršavala odredbe vojske u skladu vojnog Pravilnika i prema planu snabdijevala vojsku, izgradila traženih 7 vojarni prema zahtjevima uz svoje ogromne izdatke. Županija je izabrala najzdravija mjesta za gradnju vojarni, te ih podigla u: Osijeku, Đakovu, Našicama, Valpovu, Orahovici, Voćinu i Virovitici. U Osijeku je 18. siječnja 1798. godine izbio u blizini vojarne požar, pa je i vojarna izgorjela. Bezbožna je ruka 7. listopada 1806. godine zapalila đakovačku vojarnu, koja je obnovljena, ali je do temelja izgorjela 18. listopada 1812. godine, te je opet obnovljena i sad stoji u dobrom stanju.⁹

Našičku su vojarnu pokušali zapaliti u lipnju 1826. godine, ali je spašena, da bi, ipak, požar bio podmetnut 8. studenog 1827. godine, te su lijepe staje izgorjele, a samo je spašena zgrada za vojsku.

Dana 7. listopada 1821. g. podmetnut je požar u valpovačkoj vojarni, te je nestala u vatri. Zatim 1. siječnja 1807. u Orahovici, a 18. lipnja 1812. g. u Voćinu zapaljene su i izgorjele vojarne. Istu je sudbinu doživjela vojarna u Virovitici 1. svibnja 1825. g., jedino su spašene zgrade za vojsku. Poduzete istrage nikad nisu dale rezultate, a sumnja je pala na neke vojnike koji su pobjegli iz vojske, te borave u šumi, jer seljak to ne bi učinio, budući da bi i sebi i selu prouzročio štetu. Županija nije mogla naći toliko novca da sve opet izgradi, osim u Đakovu i Virovitici. U Đakovu za smještaj 1,5 krila, a u Virovitici za pola čete. Ostala je vojska prebačena na čistinu ili porazmještena po selima. U tim su mjestima staje tako adaptirane da je sve u redu, osim onih u Petrijevcima, koje su odmah popravljene čim je vojska javila, a

---

⁹ Upravo začuđuju brojni podmetnuti požari pod vojarne, što očito govori o odnosu prema stranoj vojsci u Slavoniji i Srijemu. Županija je držala da je to djelo odbjeglih vojnika a ne stanovništva, jer konačno stanovništvo je nosilo teret gradnje i uzdržavanja vojarni i vojske. O tome bi se trebalo posebno pozabaviti.

drugdje nije bilo pritužbi, do ove godine. No, i ti su nedostaci uglavnom već otklonjeni i bez dolaska komisije. Stoga staje ne mogu biti uzrokom haranja bolesti konja kod te pukovnije, jer i ranije su postojale slične staje za druge pukovnije, a osim toga i svi Slavonci koriste takve staje, pa im konji nisu podliježali bolestima. Osim toga, mjesta gdje se nalazi vojska su veoma ugodna, snabdjevena zdravim zrakom i vodom, pa ne može nastati opasnost zaraze.

Pritužbe koje su išle na račun staja pod ugovorom otpadaju, jer takvih tu nema.

Na gornje objašnjenje županije odgovorio je vojni izaslanik da vojska ne misli da se županija ne brine za nju i za njeno snabdijevanje, već da je tijekom 12 godina, otkako se nalazi u Slavoniji, iskusila mnogo puta, da su seljaci ili činovnici izigrali dobre županijske odluke i da je bilo takvih koje su išle na štetu konja. Uostalom, bilo je dosta intervencija vojske kod kotarskih sudaca i seoskih knezova u vezi raznih nedostataka. Sve je takve pritužbe vojska sabrala u poseban svezak dopisa s Virovitičkom, Požeškom i Srijemskom županijom, te ih dokumentirano prezentirala. Budući da ih ima dosta, spomenut ćemo tek neke: 1816. godine Osijek je dao trulo i loše sijeno pa su konji bili bez hrane; 1824. godine Virovitica nije mogla snabdijevati vojsku starim sijenom; 1828. godine županija je dozvolila da se umjesto jedne dobre porcije mogu dati dvije lošije ako nemaju dobru; 1817. godine da se izgrade kanali u virovitičkoj vojarni; u nekoliko navrata pritužbe su bile na petrijevačke staje; u Osijeku da od 22 staje samo 4 udovoljavaju potrebama, nadalje Osječani su izjavili da će rađe razrušiti staje nego primati u konak vojsku itd., itd.

Na gornje primjedbe odgovorila je županija, da se staleži i redovi Virovitičke županije nisu na sjednicama brinuli samo za donošenje i provođenje odluka korisnih za državno dobro već i za to da se one izvrše. Kad se vojska obratila redovnoj vlasti, ona ih je provela. Osječko je loše sijeno županija ispravila, kao i manjak starog sijena. No, zbog poplava županija je zamolila vojsku da ima razumijevanja dok ne nabavi bolje, jer je 1826. i 1827. godine poplava uništila velik dio usjeva. Nedostatke koje je vojska navela uglavnom je riješila županija. Samo za popravak, održavanje vojarni, staja i magazina izdala je Virovitička županija od 1817. do 1828. godine oko 31.000 forinti, što govori o praćenju potreba vojske.

Potom je komisija krenula na područje **Požeške županije**. Sjednica je održana u Daruvaru 11. rujna 1829. godine pod predsjedanjem kraljevskog izaslanika, zatim predstavnika vojske, dok su predstavnici Požeške županije bili: Stjepan Suvić, županijski bilježnik u ime podžupana, zatim županijski suci: Aleksandar Maljevac i Petar Gvozdanović, županijski fiškal Josip Ferić i županijski mjernik Filip Georgijević.

Iznesene su glavne pritužbe vojske, i to zbog lošeg sijena, manjka starog sijena ili zobi, zbog čega se davao ječam. No, to je županija opovrgla kao neosnovano, jer se u magazine prima samo dobra hrana i k tome još postoji odluka županije, ako je hrana loša da ju vojska ne mora primiti, već će se zamijeniti kvalitetnom.

Požeška je županija uglavnom brdovita, pa se moglo dogoditi da zbog nerodnih i loših godina jedva dosiže stara zaliha do nove. Zbog toga je Kraljevsko vijeće 25. siječnja 1803. godine izdalo odredbu da se može u nestašici starog sijena dati ječam. To se dogodilo na brdovitom području, u trajanju od samo nekoliko dana, dok seljaci nisu ovršili zob. Opće je poznato da je prijašnjih godina bila velika nerodica, tako da su seljaci jedva od posijanog dobili sjeme, no unatoč tom je vojska dobivala zob, osim one u Pakracu. Osim toga, Požeška je županija izdala odredbu 24. svibnja 1828. g. da se odmah po žetvi napune seoski magazini, te odatle izdaju obroci hrane u javne magazine u Siraču, Pakracu, Kutjevu i Pleternici i daju vojsci. Sijeno u Požeškoj županiji nije škodljivo, što dokazuje prošlost i sadašnjost, jer se njime uvijek služila vojska, vlastelinstva, činovnici i seljaci, te nisu nikada primijetili štetnost sijena.

Ranije je vojska raspoređena u vojarnje u Siraču, te u gradove: Pakrac, Pleternicu i Kutjevo. Vremenom su te vojarnje imale razne nedaće: ona u Siraču je 1806. godine izgorjela, zidana u Pakracu postala odjednom ruševna, dok je u Pleternici pala žrtvom požara, vojarna u Kutjevu, podignuta iz tvrdog materijala, bila je sjajna, ali je 1802. godine zapaljena, potom obnovljena, te ponovno 1813. pretvorena u pepeo. Nove se nisu mogle podići zbog manjka sredstava, pa je zato vojska smještena izvan vojarni u gradovima: Pakracu, Pleternici i Kutjevu, te u selima: Prekopaki, Siraču i Badljevinu. Vojska je 1825. godine sama napustila Kutjevo te otišla u spomenuta mjesta Sirač i Badljevinu i ostala tamo usprkos prosvjedu županije. U tim su mjestima stajale onakve kakve imaju seljaci, te ne postoji željena visina i širina kako to traži vojska. Ipak, zbog toga prijašnje vojske nisu nikada pravile probleme, već su za sebe izabrale bolje i prostranije stajale. Što se tiče manjka otvora i prozora, vojska je izdala odredbe te su ih seljaci načinili. No, ne mogu se prihvatiti razlozi koje navodi vojska za haranje bolesti, jer je i ranije u tim stajama boravila njemačka i ugarska konjica, koja je imala i više konja, pa ipak nisu harale bolesti i pomor konja.

Jedino su u Pleternici i Pakracu stanovnici podigli nekoliko staja pod ugovorom.

Mišljenje da je spremište sijena na tavanu staja štetno ne stoji jer najbolje stajale imaju tavane, kako to pokazuje iskustvo, a zbog toga ipak nema bolesti.

Vojni je izaslanik napomenuo da je bilo dosta prigovora na županiju, iako su njene odluke bile dobre, ali su se problemi javljali na terenu, kao npr. s kvalitetom i količinom te načinom primanja hrane. Posebno su izdaci županije nedostatni za održavanje i popravak staja. Ujedno, izaslanik napominje da je i prijelaz vojske iz Kutine bio ipak sa znanjem viših županijskih vlasti. Staje su niske, zimi hladne, načinjene od pletera, a vojska je često urgirala da ih poprave.

Na to je županija odvrtila da pojedini primjeri baš svjedoče da su to bili pojedinačni slučajevi, dok je opće stanje u snabdijevanju i stajama dobro. Županija priznaje da je zbog nerodica bilo problema, ali i to da je učinila sve, da se stvari uredi na najbolji način. Što se tiče premještaja iz Kutine u Sirač i Badljevinu, sama je županija pisala 25. rujna 1826. godine Kraljevskom vijeću, ali nije do sada dobila odgovor.¹⁰ Poslije toga se prešlo na vizitaciju na terenu:

1. **Sirač** je smješten u podnožju brda, natapa ga potok Pakra koji izvire iz brda, te su voda i zrak veoma zdravi.

Tu je nekoć postojala vojarna koja je 1806. godine izgorjela, pa sad vojska boravi izvan vojarnje. Sudac Petar Gvozdanović priložio je popis s 31 stajom. Staje su dijelom iz tesanih greda, a dijelom iz drvenih stupova (kostur), zidovi od pletera, omazani blatom, podignuti nešto iznad nivoa zemlje, tako da može otjecati gnojnica, i imaju dovoljno otvora za svjež zrak. Dimenzije su: visina od 6 do 8 stopa, širina od 9 do 15 stopa, a dužina od 10 do 17,5 stopa. U mjestu se nalazi županijski magazin koji je snabdijevan za 10 dana dijelom sijenom i zobi. U vezi opskrbe naturalija vojska se tu nije nikada tužila. Općina ima svoj magazin gdje se čuva godišnja zaliha sijena i zobi. Vojni konji inače dobro izgledaju.

2. **Badjevina** je smještena u ravnici te ima dobar zrak i vodu. Tu se nalazi pola krila vojske. Koriste 21 staju, a slične su kao u Siraču. U mjestu ne postoji županijski magazin, pa se služe onim iz Sirača, ali općina ima svoj, opskrbljen dobrim sijenom i zobi.

3. **Pakrac** je prostran grad smješten na ugodnoj ravnici, okružen vinorodnim brežuljcima, sa zdravom vodom i zrakom. Tu i u susjednom selu Prekopaka smješteno je jedno krilo vojske. Tu je i ranije bila vojarna podignuta iz čvrstog materijala, no nakon što su izgorjele staje, napuštena je, tako da konji borave izvan nje, dok su ljudi ostali.

Prema popisu suca, u gradu ima 88 staja namijenjenih za vojsku, koje su načinjene po ondašnjem načinu iz drveta i pletera, ali je više stanovnika

---

¹⁰ Županije su poraznještale vojsku u dogovoru s vojnim vlastima u vojarnje koje su same podigle, zatim u staje koje su ugovorile sa seljacima, a gdje nije bilo ni prvih ni drugih, tad u privatne staje seljaka, koje su izabrane kao odgovarajuće.

podiglo nešto prostranije i veće staje. Postoji državni magazin, dok općina ima svoj. Konji su dobri i zdravi.

4. **Prekopaka** je smještena na uzvisini. Vojska je prigovorila da u tom selu postoje samo dva bunara koji stalno imaju vodu, dok drugi presuše, no županija je već poduzela čišćenje bunara. Tu ima 20 staja, poput onih u Pakracu. Vojska se snabdijeva iz Pakraca. Vojni su konji dobro izgledali.

5. **Pleternica** je grad smješten u ravnici, gdje se nalazi pola čete vojske. Tu se nalazila vojarna, ali je zapaljena 1810. godine te su vojnici i konji premješteni u grad, dok su u zgradi vojarnje ostali samo časnici. Sudac Aleksandar Maljevac je prezentirao 42 staje za vojne potrebe, koje su građene kao i drugdje.

6. **Kutjevo** je smješteno na zdravom i lijepom položaju te ima pola čete vojske. Vojarna, koja je nekoć tu bila, prvo je zapaljena 1802. godine, a potom obnovljena i ponovno zapaljena 1823. godine. Kod stanovnika za vojsku ima 53 staja, a podignute su po ovdašnjem običaju. Dakle, u Požeškoj županiji su boravile dvije satnije konjanika.

Potom je kraljevska komisija pošla u **Srijemsku županiju**, gdje je vojsku predstavljao barun Starenfeld, drugi kapetan i namjesnik Szalay, a od predstavnika Srijemske županije podžupan i carski savjetnik Josip Parčetić, zatim županijski blagajnik Josip Szalay, županijski fiškal Josip Bossanyi, županijski fizik Andrija Buday i mjernik Ljudevit Lang.

Nakon održane sjednice iznesene su slične pritužbe kao i kod Virovitičke, te Požeške županije. Potom je komisija izišla na teren:

1. **Vukovar**, grad, smješten na utoku Vuke u Dunav, gdje se nalazi štab husarske pukovnije Lichtenstein.

Staje u vojarni su iz čvrstog materijala visoke 10 stopa, široke do 30 stopa, a za bolesne konje jedna staja od 9,5 stopa visine, širine 17, a druga od 9 stopa visine, te 14 stopa širine. Ima dovoljno dvostrukih vrata i prozora u zimi sa staklom, a ljeti od dasaka, nema kanale za otok, ali je ispod poda ozidana rupa gdje utječe gnojnica, koja se s vremena na vrijeme izveze. Potrebno je na stropu načiniti rupe, zbog isparavanja gnojnice, i odvodne kanale. Kod staja za bolesne konje nalazi se na tavanu sijeno, pa vojska drži da udisanjem zarazi konje. Stoga tavan treba omazati blatom, da para ne dopire do konja i sijena, te ga ne zarazi.

Županija će načiniti vrata, prozore i ostalo potrebno, ali kanale ne može bez većih izdataka, jer otjecanje ne dozvoljava sam teren. No, prije 20 godina konji su i bez toga bili zdravi. Bez dodatnog poreza županija ne može izvesti radove, a porezi su u nadležnosti viših vlasti. Strop će županija omazati.

U županijskom magazinu ima 2000 porcija dobrog sijena i zobi. Vojska se potužila da postoje stalni sporovi zbog kvalitete sijena, ali bez uspjeha. Na to je županija rekla, da je opće poznato, da srijemske livade imaju mirišljave trave te daju dobro sijeno. Vojska stalno želi neko posebno sijeno za bolesne konje, koje županija nema. Inače, vojni su konji dobri, osim onih bolesnih.

2. **Tovarnik** je smješten u zdravoj srijemskoj ravnici, te je osim pukovnijske bolnice, u zgradama vojarne, smješteno još pola krila, čiji se vojnici nalaze na stanovanju kod stanovnika, a konji u zgradama vojarne.¹¹

Staje je vojarne zahvatio požar 1819. godine, no ponovno su obnovljene iz čvrstog materijala, visine 11,5 a širine 27 stopa. Tu vojska nije imala pritužbi na kvalitetu i snabdijevanje hrane.

3. **Šid** se nalazi u lijepoj ravnici gdje je smješteno pola krila vojske. Konji se nalaze u stajama pod ugovorom, a dimenzije su staja: visina od 7,5 do 9 stopa, dužina 13-15, a širina 27-28 stopa. Svaka prima 6 konja.

4. **Erdevik** je gradić na brežuljku sa zdravom vodom koja dolazi iz preko 5 bunara. Istočnim dijelom teče potok Savingat koji tjera mlin, na zapadnoj pak strani se nalazi rijeka Bokonj, ali nema bara, močvara i sl. Kod toga mjesta i Bingule primijetila je vojska da su nezdrava i ljudima i stoci, te da tu pukovnija ima najviše bolesnih konja, pa je tražila liječnički pregled. Županija je odgovorila da su ta mjesta nešto uzdignuta, da imaju zdravu vodu, dok je smrtnost, prema maticama, podjednaka kao kod drugih mjesta, te županija ne može prihvatiti jednostrani nalaz vojnih liječnika. Na to je kraljevski izaslanik zatražio da se vojska premjesti na drugo mjesto. Inače, u gradu se nalazi pola krila vojske, konji se nalaze u stajama pod ugovorom, čije su dimenzije kao i drugdje za takve staje.

5. **Bingula** je selo smješteno na istom nivou kao i Erdevik, sa zdravom vodom iz 3 i 4 hvata dubokih bunara. Tu se nalazi pola krila vojske, koje je u stajama pod ugovorom, podignute od naboja poput drugih sličnih. Snabdijevanje je dobro, a konji dobro izgledaju.

6. **Ruma** je prostran grad u zdravoj ravnici. Tu se nalazila zidana vojarna za pola satnije, no staje su napuštene jer su najviše izgorjele u prosincu 1823. a potpuno u ožujku 1824. godine. Časnici su, ipak, u njima zadržali stan, dok su vojnici porazmješteni na smještaj u sam grad. Podžupan Parčetić je prezentirao popis staja, kojih ima 231, koje bi mogle služiti vojsci. Stanovnici toga grada, a u prvom redu Nijemci, grade staje iz prijesne cigle ili nabijene zemlje, a vojska djelomično koristi zajedničku staju s domaćinom. Snabdijevanje je dobro, magazini su puni, te vojska nema pritužbi.

---

¹¹ Vojne bolnice za konje i vojnike nalazile su se u Pakracu, u Bilju kod Osijeka te u Tovarniku.

7. Irig je prostran grad smješten na 3 brežuljka s vrlo zdravom vodom. I tu se nalazila vojarna za pola satnije, ali je sada u ruševinama, pa je dopuštanjem vlade pretvorena u svilaru, te vojska boravi vani. Prema popisu, postoji 151 staja na raspolaganju vojsci. Tu i tamo staje se trebaju popraviti. Jedino služe vojsci, te su većinom suhe. Snabdijevanje je i tu dobro i vojska nije imala prigovora. Dakle, na području Srijemske županije bile su tri satnije konjanika.

Na razne prigovore vojske, smatra županija da, ipak, ozbiljnijih nema, osim u Erdeviku. Uslijed nerodice 1828. godine dobila je županija dozvolu da ako nestane dobrog sijena može ga zamijeniti drugim, pa su iz tog vremena i nastale tužbe. Daljnja opravdanja Srijemske županije su slična kao kod virovitičke i požeške. No, vojska je imala brojne pritužbe koje je argumentirala dopisima. Ona priznaje da su županijske odredbe dobre, ali da se ne provode. Tako u Vukovaru od 1816. do 1824. godine nije postojao magazin, pa je vojska direktno uzimala sijeno iz kola seljaka, a bilo je cijelih transporta sijena, ne samo loših već i pokvarenih te trulih.

Prema tabličnom izvodu uginulih ili prodanih konja, zbog bolesti i nesposobnosti, vidljivo je da je pukovnija Lichtenstein izgubila unatrag 12 godina 1937 konja.

Konačno je 12. listopada 1829. godine održana završna sjednica u Osijeku, u županijskoj zgradi, pod predsjedanjem kraljevskog izaslanika Kajdačija, predstavnika vojske i izaslanika triju županija, na kojoj je izaslanik predložio:

a) da se u mjestima gdje vojska boravi izvan vojarni podignu staje prema ugovoru.

b) da se dislocirana vojska u Slavoniji više koncentrira jer je sada odviše razbacana i naporno je konjima da se skupljaju.

Gradnju staje prema ugovorima podržala je Srijemska županija, navršši da su staje seljaka preniske, vlažne, te da zajedno borave vojni i seljački konji. No, izaslanici virovitičke i požeške županije nisu se s time složili, navodeći da će ugovorne staje biti nesumnjivo bolje, ali da lokalne prilike ne omogućuju njihovu gradnju, jer nemaju mjesta gdje bi se podigle. Naime, vlastelinstva nisu dužna dati zemljište i sigurno je da ga neće dati, a ni seljaci ne mogu podnijeti nove izdatke, i kao treće navode županije, ako se takve podignu, one će postati stalne, pa će županija izgubiti pravo rasporeda vojske.

Što se tiče koncentracije vojske izaslanik je naveo da taj predmet ne spada u nadležnosti komisije, već je predložen samo zbog bolje zaštite konja. Osim toga, u tom se prijedlogu nalazi i prijelaz štaba iz Vukovara u Osijek,

te odluka o tome ovisi od rješenja Dikasterija, pa se taj projekt predaje višim vlastima, a ne županijama.

Na koncu su županije i mjesta obećali ukloniti navedene nedostatke. Konačno je 15. listopada 1829. godine pročitana izvješćaj komisije u Osijeku pred gore spomenutim zastupnicima i tako je završena istraga o pomoru konja.

THE PEST OF THE HUSSAR HORSES IN SLAVONIJA AND SRIJEM AT THE BEGINNING OF THE 19th CENTURY

Summary

Austrian army was stationed in Slavonija and Srijem after the liberation from Turkish rule in the late 17th century. Disposition, facilities construction, maintenance and food supply were performed by Virovitica, Požega and Srijem County and through their district judges and village dukes after the restitution in 1745th. The peasants were obliged to give certain portions of hay and oats, participate in work and other needs for the army, what represented to them a considerable burden. In addition, the frequent floods and crop failures came, so to sustain the army was quite a problem. Foreign military did not have much understanding toward the local population, although the government tried everything to alleviate that conditions.

This paper presents the investigation of a large horse deaths of hussar regiment prince of Liechtenstein, who resided in Slavonia and Srijem 1817-1829. During that time died about 1900 horses. Army was complaining about bad sanitary conditions and nutrition which the peasants gave. Heterogeneous military-civilian commission on the field reviewed all sites, buildings, water, food and supplies of that regiments, and made their proposals. Catch the eye especially large and frequent fires planted under the barracks. Instigators were generally not known. County claimed that this was't done by local people, since in that way that would hurt themselves, because they support all the facilities. In this article very interesting are also the commission statements about the health conditions, barns, buildings and generally supply of the army in Slavonija and Srijem in the early 19th century. Work is based on the archives, with the reference to the report of the royal commission.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe
br. 4, Osijek, 2009.

Nakladnik:

Odsjek za povijest – Filozofski fakultet Osijek
Udruga povjesničara Slavonije i Baranje

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku
Doc. dr. sc. Boško Marijan, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru
Prof. dr. fra. Marko Karamatić, Franjevačka teologija Sarajevo
Prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli
Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar Pécs
Prof. dr. sc. Marta Dobrotková, Filozofická fakulta v Trnave

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Dr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Valentina Zovko, prof.

Računalna obrada i prijelom:

Ivan Nećak

Prijevod sažetaka na engleski:

Valentina Zovko, prof.

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka